

Historisk tillbakablick

Våra dagars ungdom uppträder ohövligt,
föraktar auktoritet,
har ingen respekt för äldre människor
och pratar när den borde arbeta.
De unga reser sig inte längre upp när äldre kommer in i ett rum.
De säger emot sina föräldrar, skryter på bjudningar,
glufsar i sig efterrätten vid matbordet, lägger benen i kors
och tyranniserar sina lärare.

Sokrates, 470–399 f. kr.

Utbildningen i Sverige

Historisk tillbakablick

Utbildning var länge en angelägenhet för ett fåtal. Idag är det något som alla i princip har tillgång till. De privilegierades "lärdomsskola" har efterhand vuxit ihop med de lägre samhällsklassernas "folkskola". Resultatet är vår nuvarande grundskola, gymnasieskola och högskola.

Titti Hasselrot m.fl., 1980

Medeltiden

I europeisk historiebetraktelse perioden sträcker sig medeltiden från ca 500 e.Kr. till senare delen av 1400-talet. I Sverige räknas medeltiden ungefär omfatta perioden 1000–1520.

Någon egentlig skolundervisning

har knappt funnits i vårt land före kristnandet. Kunskapsspridandet var också under hela medeltiden främst en kyrklig angelägenhet och präglades av den katolska kyrkans starka maktställning.

Hasselrot m.fl., 1980

Ståndssamhället skapades i Sverige på 1200-talet genom att adel, präster och städernas borgare fick olika privilegier som skilde dem från allmogen.

Adel

Adelns utbildningsbehov innehöll förutom behovet av yrkesinriktad utbildning till krigare också behov av bildning för att kunna umgås i den speciella miljö som adelsgårdarna utgjorde.

Präster

Prästerna fick sin utbildning i katedralskolor och domskolor, föregångare till senare tiders gymnasier.

Borgare

Lärlingssystemet

reglerade och tillgodosåg stadsborgarnas behov av yrkesutbildade hantverkare. En lärling lär sig ett hantverksyrke genom att arbeta tillsammans med en redan utbildad, yrkeskunnig hantverkare.

Stadsskolor inrättades i städerna för att ge bl.a. affärsidkarnas barn, de blivande köpmännen, nödvändiga kunskaper och färdigheter.

Bönder

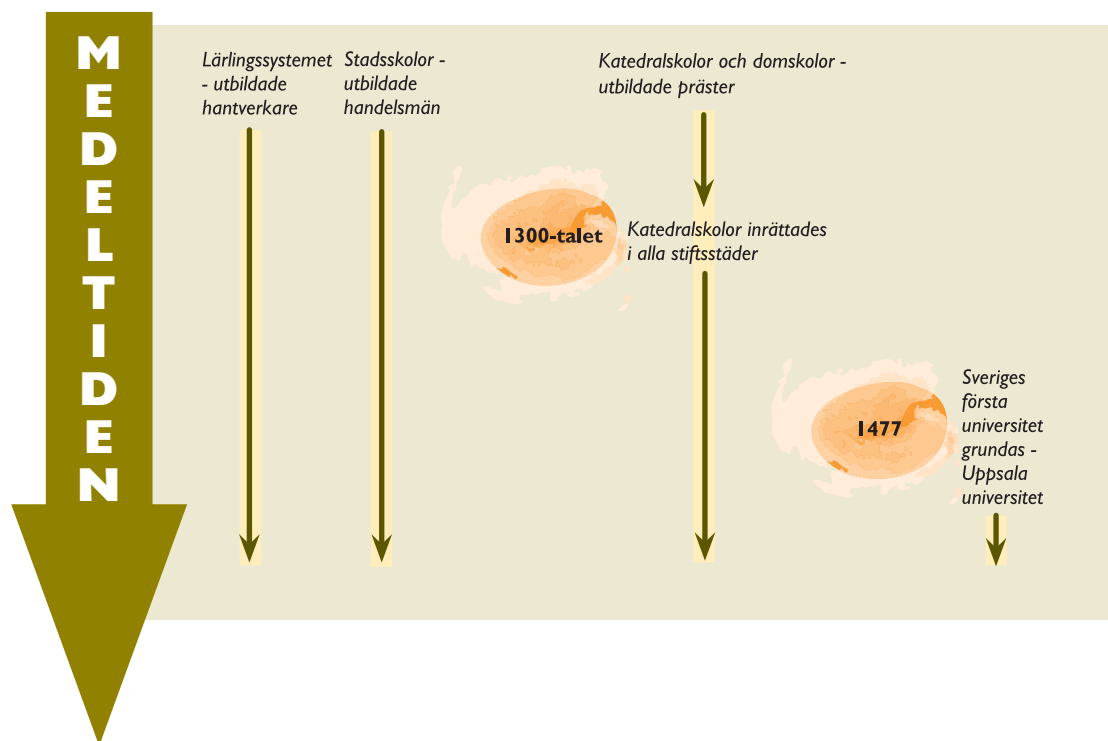
Sverige förblev ett utpräglat bondesamhälle under hela medeltiden. Vid medeltidens slut bodde ca 5 procent av befolkningen i städerna.

Bönderna tillgodosåg sitt stånds yrkeskunskaper inom familjen. Kyrkans funktionärer bidrog till att ge bondeståndet nödvändiga religiösa kunskaper.

Utbildningen i Sverige

Historisk tillbakablick

I stora drag - de svenska skolformernas utveckling

1500-talet

Gustav Vasas tillträde som svensk kung 1523 innebar inledningen till en ny epok i svensk historia. Centralstaten börjar byggas ut. Kungamakten stärktes gentemot både kyrkan och ständerna. Kungen ersatte påven som den svenska kyrkans högste styresman i och med Västerås riksdag 1527.

Nya utbildningsbehov

Nya förvaltningsformer och uppbyggnaden av en byråkrati för att sköta statens utökade uppgifter medförde nya utbildningsbehov.

Reformationen

Reformationen, övergången från katolicismen till protestantismen, medförde en kulturell nedrustning och isolering, som särskilt drabbade skolväsendet. Kontakter upprätthölls dock med tyska evangeliska universitet.

Boktryckarkonsten som kom till Sverige just före 1500-talets början kunde utnyttjas i den religiösa omskolningen.

Martin Luthers lilla katekes utkom 1529 och blev svenska folkets viktigaste läsebok.

I Örebro trivialskola

De yngsta gick den första kretsen (klassen), de som "minst kunna eller ock nu först skola begynna" som det hette. Där använde man sig av ABC-boken och en nybörjarsbok i latin.

I andra kretsen började man med grammatik och när man "fått en passelig erfarenhet i grammatik" kunde man flytta upp i tredje kretsen.

I den fjärde kretsen satt de "som skickeligast och lärdest äro". Alla undervisades i samma rum, där "latin, katekes, glosor och stryk" blandades, så att ljudnivån säkerligen var ganska hög.

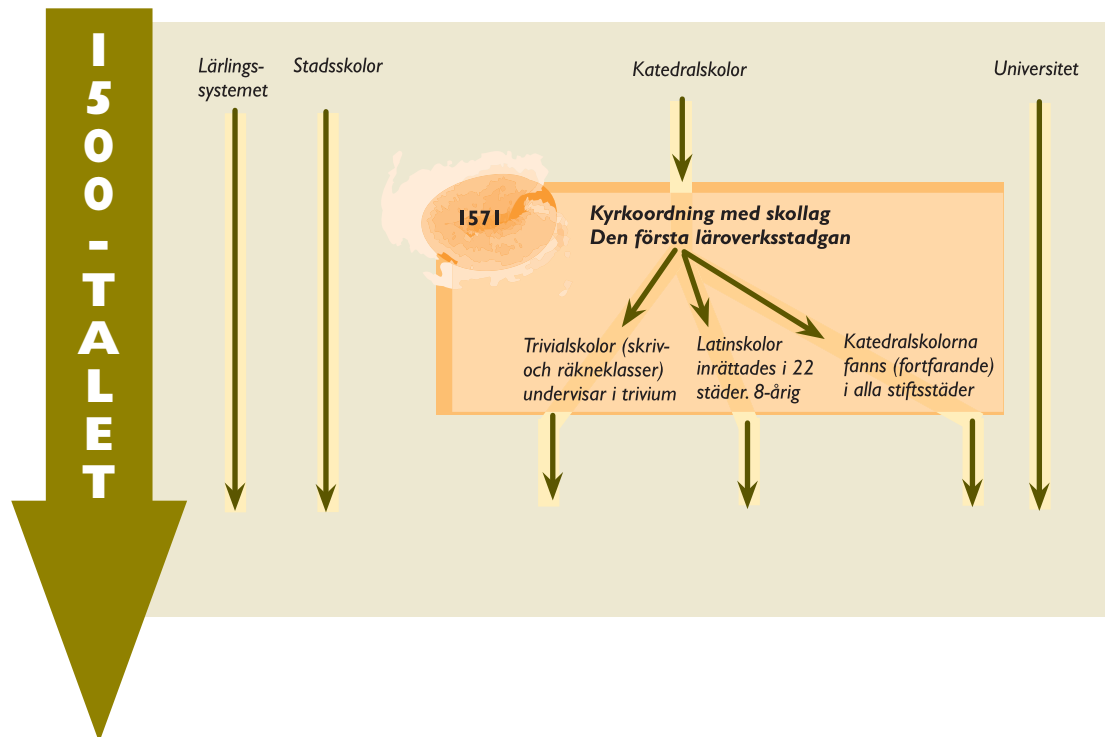
Disciplinen var hård. Om intresset slappnade tillgreps "passelig skolenäpst" som proba (fängelse i läroverk), skolestock, ris och ferlo (aga på handflatorna eller fingerspetsarna).

Skoldagarna var långa. Man började klockan fem på morgonen och slutade klockan fem på eftermiddagen med ett par raster under dagen. Sedan väntade läxorna.

Wennberg, 1982 och Mårtensson 1982

Utbildningen i Sverige

Historisk tillbakablick

1571 Skolordning

Skolordningen från 1571 innehöll en kursplan där matematik fortfarande saknades medan de medeltida ämnena som logik och retorik fanns kvar vid sidan av de centrala ämnena kristendomskunskap och latin.

1600-talet

Sverige expanderade under 1600-talet till en stormakt. Nya landområden blev en del av Sverige eller blev svenska provinser.

Nya utbildningsbehov

Expansionen medförde ökade krav på utbildningssystemet. Förutom en ökad förvaltningsuppgift behövdes t.ex. kunskaper i juridik och främmande språk för de återkommande fredsförhandlingarna.

1686 Kyrkolag

I 1686 års kyrkolag framställdes som önskvärt att barnen lär sig läsa. Kyrkoherden skulle på söndagar förklara Luthers katekes och kontrollera församlingens kunskaper. Klockare och kaplaner uppmanades att lära barnen läsa.

Husförhören

Undervisningen, genom husförhörssystemet, var länge det närmaste folkundervisning som förekom där de religiösa kunskaperna övervakades och indirekt läskunnigheten. Läskunnigheten var därför ganska allmän under 1600-talet. *Svedberg och Zaar, 1988 och Hasselrot m.fl., 1980*

Johann Amos Comenius (1592–1670) var 1600-talets store pedagog.

Han skrev den första illustrerade läroboken, *Orbis sensualium pictus, Sinnevärlden i bilder*. Den blev mycket populär i Europa och översattes till 36 olika språk, däribland svenska. I dessa böcker omsattes Comenius undervisningsprinciper om t.ex. steget från det enkla till det sammansatta.

Simmons-Christenson, 1997

Universiteten

Universiteten var under 1600-talet inga vetenskapliga forskningsinstitutioner i nutida mening. Deras främsta uppgift var att uppfostra nya generationer i gammal kunskap – det som ansågs nödvändigt för blivande präster, lärare och ämbetsmän. Den naturvetenskapliga revolutionen utspelade sig till en början främst i de fristående vetenskapsakademierna.

Lindroth, 1976

Utbildningen i Sverige

Historisk tillbakablick

1600-TALET

Lärings- Stadsskolor systemet

Trivialskolan

Latinskolan

Katedralskolan

Universitet

1611

Den första självständiga (från kyrkan) skolordningen. Den var handskriven på latin.

Trivialskolan

Provinskolor i alla större städer, 8-årig

Katedralskolorna skulle vara 8 + 4 år, de erhöll karaktär av gymnasieskolor

Flera katedralskolor görs om till gymnasier efter tysk förebild. Dessa tenderade dock att utvecklas till universitet.

1623 Västerås
1626 Strängnäs
1627 Linköping
1640 Stockholm
1641 Skara
1643 Växjö
1648 Göteborg, Härnösand

Trivialskolor

Provinskolor

Katedralskolor

Gymnasier

1649

Skolordning
Organisationen sanerades

Skriv- och räkneklasser avsedda för t.ex. köpmannayrket. De var en utveckling ur de medeltida stadsskolorna.

Lägre trivialskola 2 år

Högre trivialskola 2 år

Gymnasier, dessa skulle **förbereda** för universitet. Man började dessa efter den högre trivialskolan. Här fördjupades studierna i trivium samt introduktion av quadrivium. 4 år

En gigant från stormaktstidens Sverige

Johannes Rudbeckius (1581–1646)

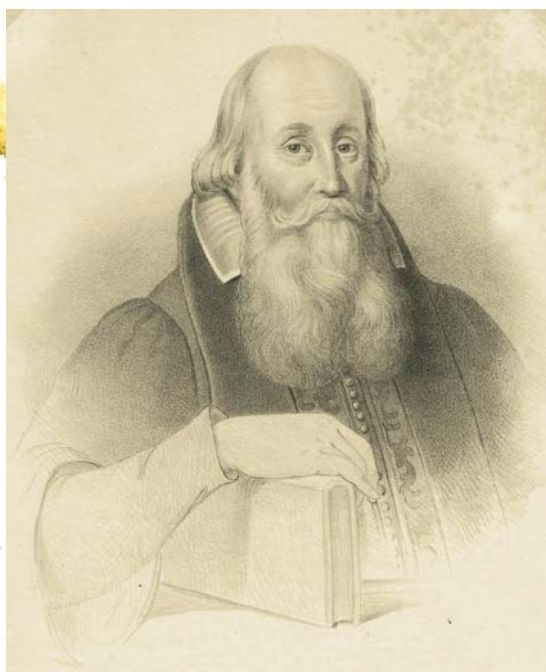

Foto: Nordiska museet

Johannes Rudbeckius var vår äldre stormaktstids kraftfullaste kyrkoman. Genom att hävda prästerskapets självständighet gentemot statsmakten råkade han tidvis i onåd. Han var en kraftfull predikant och författade lärda verk framför allt inom den aristoteliska logiken.

Johannes Rudbeckius föddes i Ormesta i Almby socken utanför Örebro. Ätten härstammar från Holstein och fadern kom till Sverige som "politisk flykting". Fadern, döttrarna och en son dog i pesten 1603.

Johannes lärde sig tidigt läsa med hjälp av sin äldre bror Petrus och båda skickades till Örebro skola. De bodde hos rektorn, Johannes Kempe. Han betydde mycket för bröderna liksom också

en nära släkting, Esbjörn Petri Bose som var kyrkoherde i Örebro.

När Johannes var 14 år studerade han och hans bror Petrus i Strängnäs i tre år, varefter de flyttade till Uppsala år 1598.

Som många andra studenter för Johannes Rudbeckius utomlands, närmare bestämt till Wittenberg, för att studera matematik. Redan vid 22 års ålder blev han erbjuden en professur i Tyskland men han ville tillbaka till Sverige. Året därpå

utnämndes han till professor i matematik i Uppsala. 6 år senare blev han professor i hebreiska och ytterligare två år senare i teologi.

Giganternas kamp

Samtidigt som Rudbeckius blev professor i hebreiska installerades också Johannes Messenius som professor i juridik. Dessa hade olika åsikter i mångt och mycket och det utvecklades till ett akademiskt gräl av stora mått. Dessa grupper utkämpade rena gatustrider så till sist ingrep Gustav II Adolf och manade till lugn. Striden accentuerades mellan dessa två "giganter" när universitetsrektor skulle utses. Rudbeckius fick fem av åtta möjliga röster medan Messenius fick en röst. Den 11 mars 1613 installerades Rudbeckius till universitetsrektor men mitt under hans tal stormade Messenius med sina beväpnade anhängare in i salen och han "spottade och skrijade i wädet". Rudbeckius fick veta att han var "en åsna, en narr, en galning". Bataljen slutade dock med endast krossade fönsterrutor. Till slut måste båda skiljas från universitetet.

Rudbeckius startar Sveriges första gymnasium

Rudbeckius blev Gustav II Adolfs hovpredikant och senare, år 1617, blev Rudbeckius vid den första doktorspromotionen i Uppsala

teologie doktor och samma år biskop i Västerås.

Det som Rudbeckius är mest känd för är grundandet av det första gymnasiet i Västerås år 1623, men han startade också den första flickskolan år 1632 som inrymdes i biskopsgården. I gymnasiet undervisade man i grekiska, hebreiska och dogmatik men också i matematik, mekanik, geografi och kronologi, vilka ingick i matematiklektorns uppgifter. Lektorn i etik undervisade dessutom i politisk och svensk lag och lektorn i fysik i naturvetenskap och medicin.

Många ansåg att standarden i Västerås gymnasium stod över Uppsala universitet.

Som biskop införde Rudbeckius strängare visitationer än vad som gjorts tidigare och visade ett starkt socialt patos i bekämpandet av vidskepelse, otukt och dryckenskap. Han lät bygga fattighus, sjukhus och barnhem och försökte hjälpa de arbetslösa. Genom hans försorg infördes folkbokföringen och han var därmed också befolkningsstatistikens verkliga grundare. Han arbetade i Västerås stift till sin död år 1646. En storslagen personlighet hade gått ur tiden.

Den mest berömde sonen är Olov Rudbeck som också kom att betyda mycket för den svenska kulturen.

1700-talet

1600-talets fasta och stela ståndssamhälle började upplösas. Nya yrkesgrupper uppstod som inte passade in i ståndsindelningen. Stark spänning förekom inom adeln och mellan ofrälse och ofrälse. En politiskt, socialt och kulturellt medveten medelklass växte fram.

Livlig pedagogisk debatt

Århundradet präglades av en livlig pedagogisk debatt men motsättningar och ekonomiska brister gjorde att de faktiska förändringarna inom de statliga skolorna blev ganska små. Kyrkan och de konservativa motsatte sig också förändringar.

Fackutbildningsanstalter

Fristående fackutbildningsanstalter skapades. En del av dem blev senare högskolor.

Universitet

Ett stort intresse för naturvetenskap uppstod med portalfigurer som medicinprofessorn Carl von Linné och kemisten, apotekaren Carl Wilhelm Scheele och astronomen Anders Celsius.

De välbärgade studenterna vid universiteten blev under seklets lopp allt elegantare. Klagomål uppstämdes över unga sprättar i pung och piska, krus och manschetter, och i den gustavianska Stockholmspressen gick förklenande rykten om den gyllene akademiska ungdomens dagdriveri.

Men den stora mängden fattigstudenter levde tarvligt som i forna dagar och besökte ibland föreläsningarna i nattrock och tofflor. De fattiga studenterna kunde få de kungliga stipendierna. Annars spelade informatorstjänster en allt större roll för studiefinansieringen.

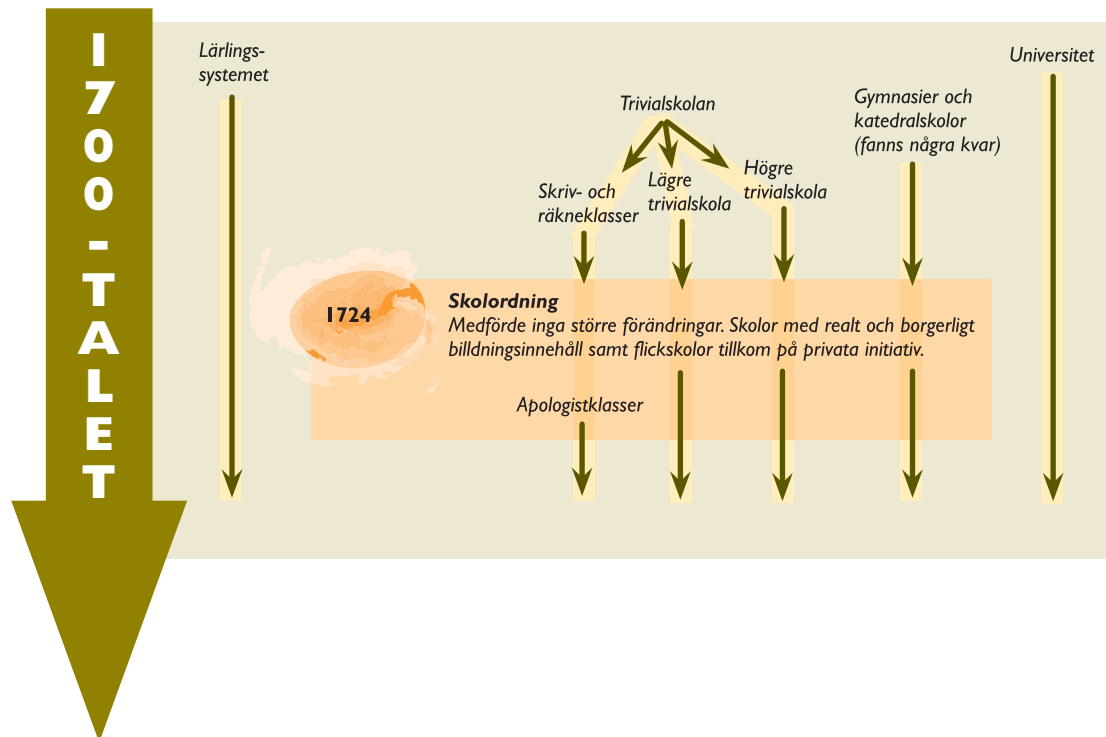
Lindroth, 1976

Carl von Linné (1707–78) var vid den här tiden professor i Uppsala och drog till sig studenter från alla fakulteter, inte bara medicinstuderande. Hans föreläsningar var ryktbara. Studenter från, i första hand, Europa kom också till Uppsala för att bli Linnés lärjungar. Hans naturforskning kan beskrivas som epokgörande.

Lindroth, 1976

Utbildningen i Sverige

Historisk tillbakablick

1800-talet

Stora grupper av befolkningen hade tidigare av olika skäl inte fått del av någon utbildning. Under 1800-talet förändrades mycket av detta.

År 1809 upphörde enväldet. Gustav IV Adolf framtogs regeringsmakten och Sverige fick en ny författning. Kort därefter föreslog rektor Gustaf Abraham Silverstolpe en reformering av hela undervisningsväsendet och att en allmän medborgarskola skulle införas. Han ansåg att grundlagen måste skyddas bl.a. genom en allmän, statlig uppfostran.

1842 års folkskolestadga

innebar en av de viktigaste och mest genomgripande reformerna i svensk utbildningshistoria: skyldighet för kommunerna att inrätta skolor och beslut om lärarutbildning i statlig regi.

1847, fem år efter beslutet om folkskolestadgan, var mindre än hälften av de skolpliktiga barnen inskrivna i skolan.

Mycket måste ordnas, det var brist på allt – skolor, böcker, utbildade lärare – och faktiskt även elever.

Motstånd fanns fortfarande hos många bönder. Det var först fyrtio år senare som folkskolan stabiliserades någorlunda. Antalet årskurser fastställdes 1880 till sex och 1882 blev det också obligatorisk skolplikt.

Svedberg och Zaar, 1988

Studentsångernas era

Studentsångerna och körsången hade sin storhetstid vid mitten av 1800-talet. Inget akademiskt evenemang gick av stapeln utan den fyrstämiga studentsången.

1852 sjöngs för första gången prins Gustafs studentsång med dess ljusa framtidsstro.

Lindroth, 1976

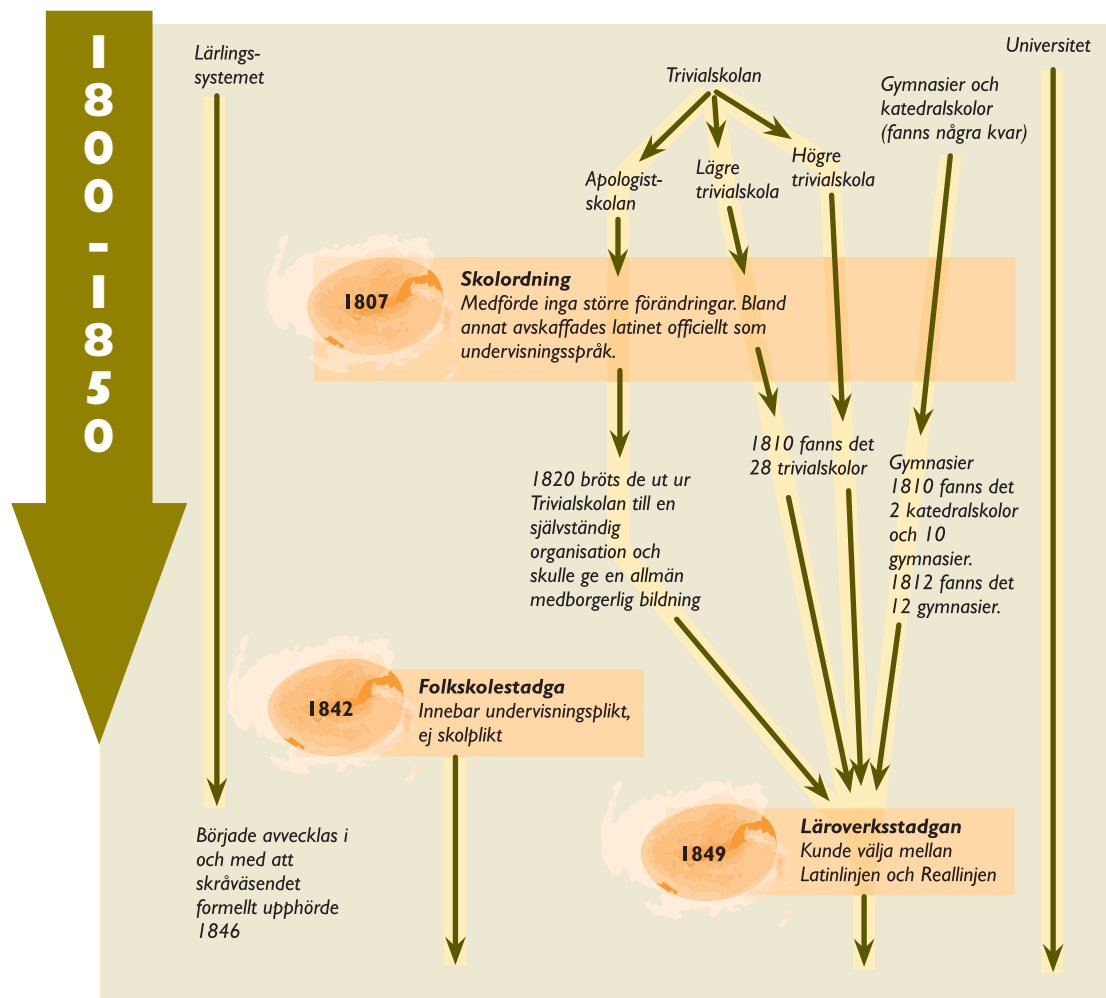
Efter 1807 års skolreform

”I övrigt kan noteras att elevernas dagliga tillvaro gjordes mera dräglig. Skoldagen skulle enligt den nya skolordningen börja först kl 7 på morgonen och skolsalarna skulle vara försedda med eldstäder, som skulle skötas av en skolbetjänt om – heter det försiktigtvis – medel till hans avlönning fanns.”

Rickardsson, 2004

Utbildningen i Sverige

Historisk tillbakablick

Parallellskolesystemet

Sedan folkskolans införande var skolformerna läroverket och folkskolan parallella skolformer och fristående från varandra. Folkskolan utbildade gemene man och läroverket utbildade högre samhällsklasser som via privatundervisning gick direkt till läroverket.

År 1892 skapades en brygga mellan de två skolformerna. Efter tre år i folkskolan kunde barn börja på läroverket.

Folkhögskolor skapar alternativ

Från 1860-talet uppstod folkhögskolor som en påbyggnad till folkskolorna och en möjlighet för gemene man att läsa vidare efter folkskolan. Folkhögskolorna var från början ett tiotal. Antalet tiodubblades inom loppet av ett drygt halvsekel.

I och med den stora självägande bondeklassens ökade makt och inflytande växte behovet av en skola för dessa.

De stora folkrörelserna nykterhetsrörelsen, arbetarrörelsen och frikyrkorörelsen tog sig an de som levde under eländiga förhållanden och så kallade rörelsefolk högskolor växte också fram.

Folkskoleinspektionen

Den statliga Folkskoleinspektionen infördes på 1860-talet för att se till att införda statens intentioner att skapa en regelbunden skolgång också blev verklighet.

Enligt folkskolinspektörerna var i början av 1860-talet endast hälften av de inskrivna närvarande vid inspektionstillfällena

Ett högre lärarinneseminarium

grundades 1861. Under det decennium som följde mer än fördubblades antalet kvinnor som arbetade som lärarinnor, sjuksköterskor och handelsanställda. Under samma årtionde grundades 31 högre flickskolor vilket innebar en unik expansion i flickskolans historia.

Thavenius

1870

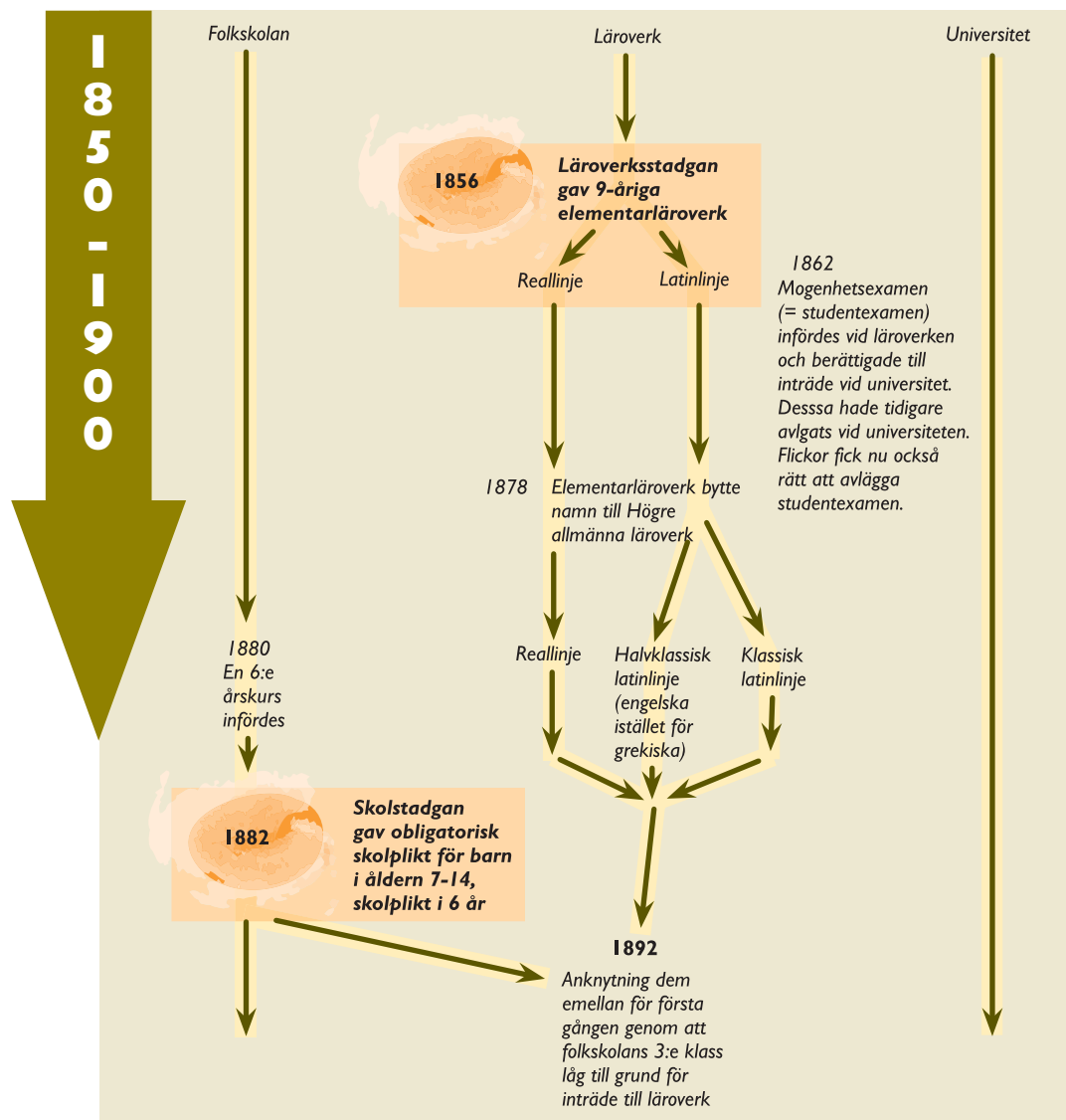
Genom kungligt brev erhöll svenska kvinnor rätt att avlägga mogenhetsexamen (studentexamen) som privatister och vid medicinsk fakultet utbildas för det till hennes moderliga instinkter avpassade läkaryrket. Övriga fakulteter förblev stängda för henne.

Men bara tre år senare fick kvinnor också rätt att avlägga alla universitetsexamina utom de teologiska och juris licentiaten.

Lindroth, 1976

Utbildningen i Sverige

Historisk tillbakablick

1900-talet

1800-talets skolsystem hade mot slutet av seklet blivit alltmer otidsenligt och inte anpassat till de nya krav som samhället ställde. Vid 1900-talets början fanns därför ett stort behov av att förändra skolsystemet.

Parallellskolesystemet

Parallellskolesystemet bestod och debatten pågick i nära fyra decennier om man skulle ha en gemensam bottenskola för alla eller inte. Först år 1946 tillsattes en skolkommision. Det var kommissionens förslag som kom att bli utgångspunkt för 1950 års principbeslut om en nioårig obligatorisk skola. Enhetsskolor inrättades på försök för att utmyнна i Läroplanen från 1962 och beslut om den nya grundskolan.

Svenska Ellen Key

(1849–1926) gav ut boken *Barnets århundrade* (1900) och gav henne snabbt ett internationellt rykte. Boken översattes till flera språk och dess titel blev ett slagord. Hon ville skapa en ny och friare värld för barnen då den gamla fostran var själdödande och begränsande. Uppfostran skulle aldrig likna den som varit, då dess mål alltid är att dana nya människor.

Bristande resurser och olika praktiska problem efter folkskolestadgan 1842 ledde

till att en flora av skoltyper, s.k. undantagsformer, såsom deltidsläsande och flyttande folkskolor, "mindre folkskolor" med obehöriga lärare. Småskolorna kom till i tätorter där eleverna var så många att de måste delas upp i två eller flera grupper.

1905 fick flickor tillträde till läroverksstudier, men

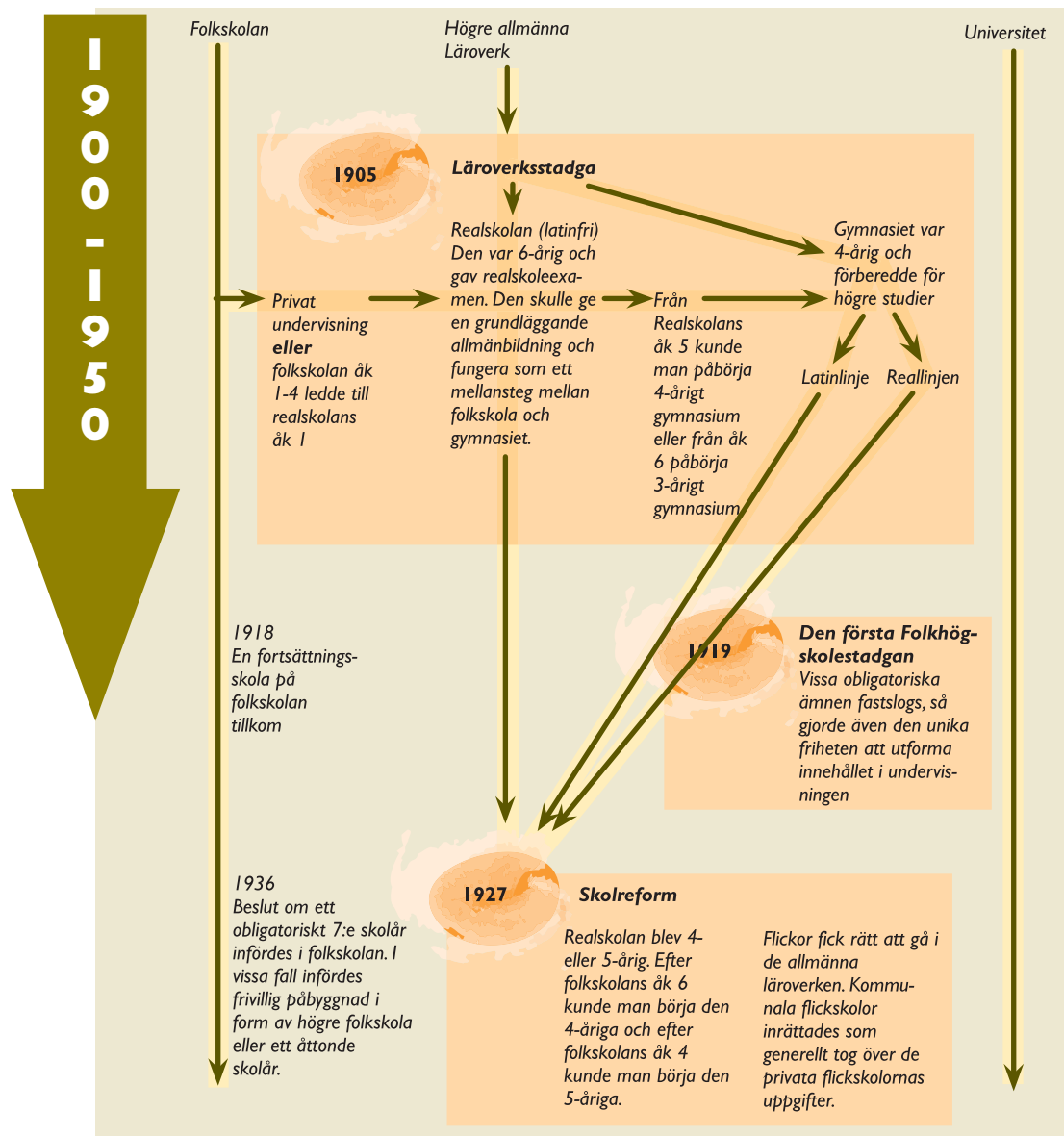
då endast i realskola. På 1920-talet började flickor i begränsad omfattning antas även till gymnasiet, men först med 1927 års läroverksstadga blev detta allmänt.

Antal elever och lärare i folk- och småskola åren 1850, 1900 och 1950

År	1850	1900	1950
Antal elever	270 000	702 000	605 000
Antal elever per lärare	77	47	22
Antal lärare	3 500	15 000	27 500

Utbildningen i Sverige

Historisk tillbakablick

Generationsklyftorna växer

Skillnaderna mellan generationerna blev mycket tydliga i mitten av århundradet då utbildningsutbudet för unga växte enormt. Allt fler unga fortsatte sina studier efter folkskolan/realskolan till gymnasiet.

Den enda vuxenutbildning som fanns för vuxna med enbart folkskola var på 1940-talet folkhögskolan, aftonskolan och korrespondensinstitutet. Ur detta behov uppstod bland annat kvällsgymnasier och Statens skola för vuxna. Kvällsgymnasierna drevs först av vissa studieförbund men fick kommunala efterföljare med statsbidrag 1963.

Vuxenutbildningsreformen 1968

Kommunal vuxenutbildning, (komvux), vuxenutbildning för utvecklingsstörda (särvux) och svenska för invandrare (sfi) bildar det offentliga skolväsendet för vuxna. Med några få undantag har alla kommuner och landsting undervisningsverksamhet för vuxna.

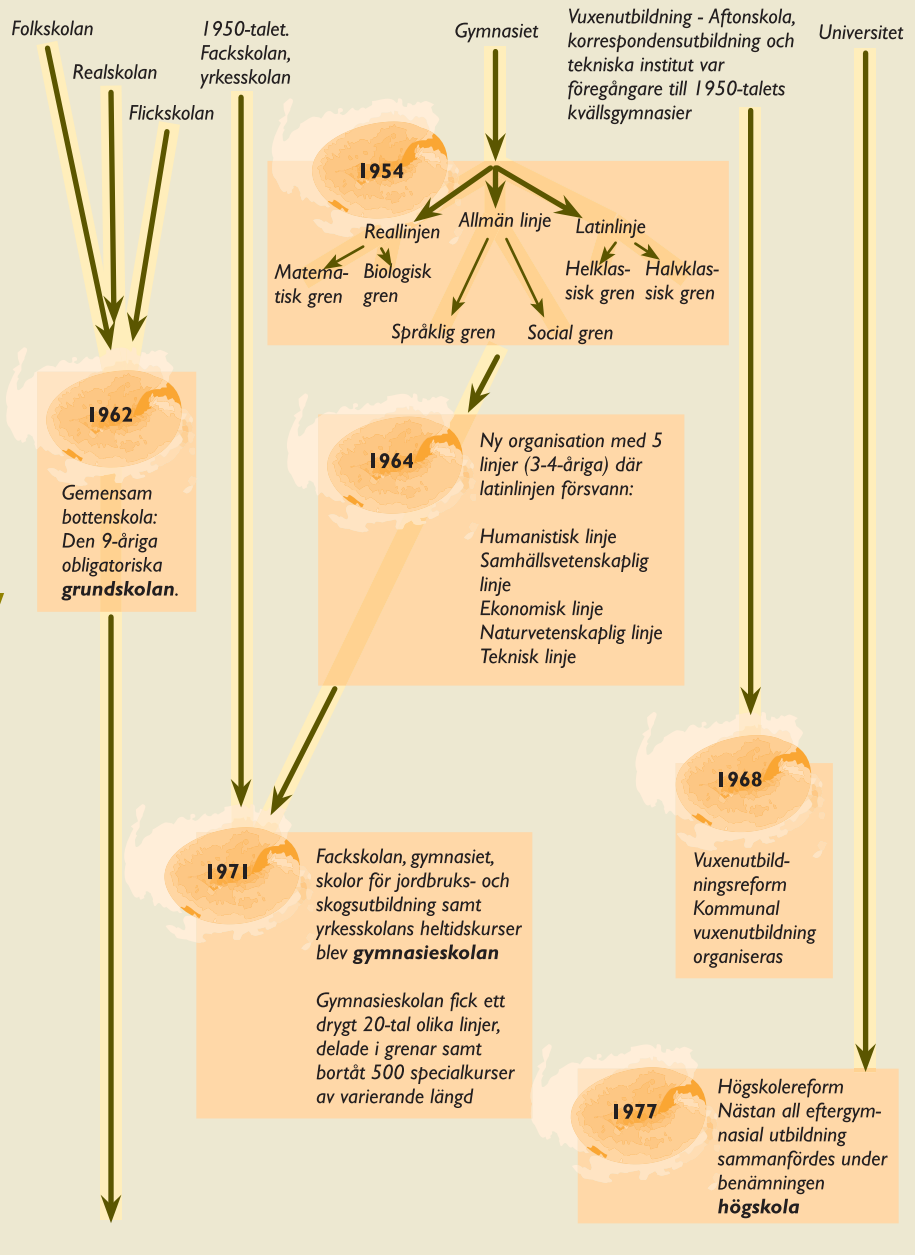
Fackskolan

Med utgångspunkt i redan existerande kommunala skolor för teknisk utbildning och handelsutbildning inrättades på 1950-talet en ny typ av frivilliga kommunala skolor – fackskolor. Dessa skulle ge en övervägande teoretisk förberedelse för praktiska yrken. Fackskolan byggde på folkskolan/grundskolan.

Personalutbildning, arrangerad inom arbetsplatsens ram eller via andra anordnare, har under senare hälften av 1900-talet vuxit till en omfattande utbildningsvolym.

I början av 1950-talet gick 25 procent av en årskull vidare till realskola och 8 procent gick till gymnasiala studier.

1950 och framåt

När förskolan knappast fanns

När det gäller förskolans historiska förlopp finner man i huvudsak två utvecklingslinjer: den ena med en social inriktning, där välgörenhetstanken varit den dominerande, den andra som lagt mera vikt vid den pedagogiska sidan av verksamheten.

Barnhemmen löste ett samhällsproblem

Fostran av barn före skolåldern har sedan urminnes tider ansetts vara enbart familjens uppgift.

Omhändertagande institutioner för barn har funnits, men de har nästan utestlutande gällt fysisk omvårdnad och de har haft en stämpel av välgörenhet och fattighjälp.

Det finns uppgifter om institutioner som samlade föräldralösa barn redan på 1100-talet. De inrättades ofta därför att krigen gjorde många barn föräldralösa. Barnen blev ett samhällsproblem att lösa.

Ofta påminde dessa institutioner om arbetsläger, barnen utnyttjades som arbetskraft och deras dagar var långa. Enligt uppgift dog till exempel alla barn i ett barnhem i Paris på 1500-talet av undernäring, vanvård och hård behandling.

Men ansatser till en verklig förskola fanns på olika håll. En dansk biskop berättade på 1540-

talet om sitt besök i Jena i Tyskland där en präst hade undervisning med barn mellan 4 och 6 år. Barnen lärde sig katekesen under lek och glädje. Utan att använda aga.

Annars har aga traditionellt setts som en del i uppfostran för att det ansågs främja barnens utveckling. En hård behandling av barn, som att doppa dem i isvatten eller slå pojkarnas kroppar blodiga, skulle härda barnen.

Nya strömningar

Amos Comenius (1592-1670) var bland de första som formulerade vikten av rätt fostran av barnen under de tidiga åren. Han var främst känd genom sina åskådliga undervisningsmetoder, vilka skulle tillämpas även i de tidiga årens fostran.

I och med de mer humanistiska strömningarna på 1700-talet talade alltfler pedagoger mot aga. Jean Jaques Rousseau har kanske haft mest genomslagskraft

för eftervärlden med sin tro på människans ursprungligen goda natur. Tidigare tankar om att "ont skall med ont fördrivas" gällde inte enligt honom då det onda inte fanns från början. Rousseau pratade om barnens rättigheter och blev därigenom föregångare till en ny uppfostringsform efter långa århundraden av hårdhet mot barn.

Barnträdgårdar och barnkrubbor

Efter förebild från Friedrich Fröbels (1782–1852) tyska kindergarten startade den första barnträdgården i Sverige i Stockholm 1896.

De första åren var det barn till välbärgade föräldrar som gick i barnträdgård, vilket var en lekskola med pedagogiskt syftande verksamhet för barn i 3–7-års ålder. Lekens avgörande betydelse för barns utveckling var en av Fröbels grundtankar.

Barn ur arbetarklassen, åtminstone de med ensamstående mödrar, kunde i Stockholm och några andra större städer från 1800-talets slutskede få plats i en barnkrubba. Föräldrarna måste ha intyg på att de var så fattiga att det inte fanns någon annan utväg. Ändå var huvuddelen barn med förvärvsarbete föräldrar inom arbetarklassen utan tillsyn under den tid föräldrarna var på arbete. De mindre barnen kunde passas av äldre syskon.

Foto: Från Lilly Nilsson

Det var först i samband med befolkningskrisen på 1930-talet som intresset för barnomsorg och olika typer av förskoleverksamhet ökade. Intresset steg ytterligare efter andra världskriget då gifta kvinnors förvärvsarbete utanför hemmet började öka.

I samband med barnträdgårdarnas tillkomst hade en utbildning växt fram för barnträdgårdslärare, föregångare till våra dagars förskolläraryt utbildning. Barnomsorgen blev därmed mer pedagogiskt inriktad.